

УДК 94. (477)

ББК 63.3 (4Укр)

Р.В. Кульчицький**ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА МАКУХА В ПЕРІОД ЗУНР**

У статті висвітлено державотворчу діяльність Івана Макуха та пов'язані з нею основні напрями політичної роботи в період ЗУНР. Проаналізовано його діяльність як державного секретаря внутрішніх справ щодо забезпечення й зміцнення дисципліни, порядку в державі та захисту соціальних, політичних, національних, громадянських прав українців Галичини. Розкрито основні засади боротьби Івана Макуха з хабарництвом, корупцією, спекуляцією в ЗУНР.

Ключові слова: Іван Макух, ЗУНР, Українська Національна Рада, Східна Галичина, Державний Секретаріат, Державний секретаріат внутрішніх справ, державний секретар внутрішніх справ.

Проголошення державної незалежності України сприяло введенню до наукового обігу багатьох імен, які з тих чи інших причин тривалий час випадали з поля зору вчених або діставали неповну чи необ'єктивну оцінку. Донедавна поза увагою залишалася постать Івана Макуха (1872–1946 рр.), його багаторічна плідна громадсько-політична діяльність. Водночас не можна говорити про повне забуття Івана Макуха. Вивчення його громадсько-політичної діяльності почалося ще за життя й продовжувалося після смерті діяча. Частково діяльність Івана Макуха висвітлена в працях його сучасників: К.Левицького [34], Л.Цегельського [37], Ю.Дзеровича [30] та інших. Про державно-політичну діяльність І.Макуха в період ЗУНР писали газети “Републіка”, “Товмацькі вісти”, інші тогочасні періодичні видання. Деякі аспекти життя й діяльності І.Макуха сьогодні висвітлено в працях таких дослідників, як М.Кугутяк [33], М.Буджак [29], Р.Кашук [32] та ін. Значну увагу життю та діяльності І.Макуха приділено в різноманітних енциклопедичних виданнях останніх років. Найважливішим джерелом є життєписні спогади самого Івана Макуха [5].

Іван Макух народився в с. Дорожів (присілок Мельники Долішні) Самбірського повіту в бідній селянській родині [29, с.72]. Він був адвокатом у Тлумачі, громадським, політичним діячем, одним із провідних діячів Української радикальної партії (згодом – УСРП) у Галичині, її головою в 1930–1939 рр. і редактором партійного друкованого органу “Громадський Голос” у 1905 р., послом до Галицького сейму в 1908–1914 рр. [26, с.444].

З початком Першої світової війни д-ра Івана Макуха було призвано до австрійської армії, але наприкінці 1914 р. його звільнили зі служби з огляду на хворобу й він прибув до Відня, де від УРП став членом Загальної Української Ради. Після звільнення території Галичини від російських військ Іван Макух повернувся до Львова, пізніше до Тлумача.

Під час свого перебування у Львові він був секретарем кооперативних організацій “Сільського Господаря” та “Союзу для збуту худоби”. У цих двох товариствах він працював до травня 1918 р., значно активізувавши їхню роботу [4, с.667; 32, с.73].

У тогочасній політичній ситуації УРП брала активну участь у суспільних процесах, зумовлених початком розпаду Австро-Угорської імперії. Визначальний вплив на діяльність членів УРП, зокрема Івана Макуха, мала та загальна політична ситуація, що склалася на західноукраїнських землях у той час [31, с.19; 32, с.73].

Під кінець Першої світової війни загальний розвиток політичних подій ставав усе більш небезпечним для українського політичного табору. 8 жовтня 1918 р. Регенська рада у Варшаві проголосила утворення незалежної польської держави, а вже 9 жовтня польське коло в австрійському парламенті прийняло ухвалу з вимогою приєднати до польської держави всі землі, на яких історично й культурно переважає польський

народ. До таких земель, на думку польського політичного проводу, належала й Східна Галичина.

Для українських політиків настав час рішучих дій. Політичну ініціативу у свої руки перебрала Українська парламентарна репрезентація, яка вирішила утворити Українську Національну Раду як представницький орган влади українського народу в Австро-Угорщині. До УНРади мали ввійти українські послы до австрійського парламенту та крайових сеймів, члени палати панів, а також по три представники від кожної української політичної партії Галичини й Буковини [33, с.78–79].

Активну участь у створенні у Львові 18–19 жовтня 1918 р. Української Національної Ради, яка повинна була вирішити подальшу долю українського народу, брали представники УРП, зокрема Іван Макух [32, с.73]. 20 жовтня 1918 р. у Львові відбулося засідання УНРади, на якому було вирішено утворити з послів до австрійського парламенту, крайових сеймів і по одному представникові від політичних партій спеціальні делегації Національної Ради з осідком у Львові, Чернівцях і Відні [33, с.85]. Іван Макух входив до складу львівської делегації Української Національної Ради, будучи заступником її голови [4, с.667].

У Станіславові 20 жовтня 1918 р. відбулося велике народне віче, на якому виступили Лев Бачинський та Іван Макух. У своєму виступі Іван Макух говорив про передумови створення та подальші засади діяльності Української Національної Ради у Львові, організацію війська, роботу урядових установ і налагодження суспільного життя в Східній Галичині.

27 жовтня 1918 р. Іван Макух разом з офіцером австро-угорської армії українцем за походженням Володимиром Клодницьким організував віче в Тлумачі з метою роз'яснення маніфесту австрійського цісаря “До моїх вірних австрійських народів”, у якому йшлося про федеративну розбудову імперії. Видання маніфесту було запізнілим кроком. Народи Австро-Угорської імперії прагнули не автономії, а державності. Напередодні 1 листопада 1918 р. Іван Макух виїжджає в справах до Львова. Центральний Військовий комітет доручив йому негайно повернутися до Тлумача й по дорозі повідомити українську інтелігенцію в Станіславові, щоб перебрала від австрійської адміністрації владу у свої руки [32, с.73–74].

З 31 жовтня на 1 листопада 1918 р. влада від австрійської адміністрації в цілому краю перейшла до українців [1, арк.45]. Перехід влади від австрійської адміністрації до українських національно-державницьких сил відбувся організовано і діячі УРП активно включилися в цей процес. Зокрема, в місті Станіславові посаду комісара передано по слові Л.Бачинському, а посла І.Макуха було призначено повітовим комісаром Тлумаччини [33, с.92; 15, с.2].

Після проголошення ЗУНР почалася розбудова української незалежної держави. Сформовано уряд ЗУНР – Державний Секретаріат. Івана Макуха обирають державним секретарем публічних (громадських) робіт, проте він відмовився.

Перших два місяці української влади в Галичині Іван Макух працював у Тлумачі державним повітовим комісаром, де активно займався вирішенням цивільних справ. У повіті під його керівництвом було організовано адміністрацію. Друкованим органом повітового комісаріату стала газета “Товмацькі вісти”, яка видавала розпорядки, що служили взірцем для інших повітів [1, арк.45]. Як державний повітовий комісар Іван Макух дбав про те, щоб у місті Тлумачі й у селах повіту був порядок. Він видавав розпорядження, що забороняли торгувати тютюном, вивозити з краю продукти харчування, здійснював заходи, спрямовані на захист української грошової одиниці, займався поставками нафти, солі до Тлумачького повіту. На початку грудня 1918 р. Іван Макух видав розпорядження про вибори Селянської ради, своєрідного повітового сейму, основним завданням якого було займатися вирішенням таких важливих питань, як передача панської землі селянам, поставки насіння на посів, закупки сільсько-

господарського інвентаря, відновлення шкіл, організація кооперативних товариств [7, с.2].

У відновлених українських школах навчання проводилося рідною мовою. У селах влаштовували курси грамоти для дорослих, громадських писарів і справників, для підтримки незаможних учителів виділено допомогу – від 50 % до 120 % заробітку [24, с.2].

Вибори Селянської ради відбулися 10–11 грудня 1918 р. Обранці громад взялися за вирішення важливих соціально-економічних проблем краю. Було вирішено обміняти частину зерна на нафту в Угорщині та Наддніпрянській Україні, три вагони зерна віддати для найбідніших на засів, узяти під нагляд олійниці, закупити провіант для коней. Промова Івана Макуха на першому засіданні Селянської ради, у якій він наголосив, що непотрібно шукати будь-якої сторонньої допомоги, а надіятися лише на власні сили, стала основою подальшої його роботи. Іван Макух із своїми помічниками Августином Домбровським, Антоном Галькою відкрили в Тлумачі “Складницю”, де було започатковано торгівлю товарами першої необхідності, кооперативні товариства, спілки [29, с.17].

У грудні 1918 р. відбулася конференція в Тернополі, у якій узяли участь д-р Сидір Голубович – тодішній голова Державного Секретаріату, д-р Лев Бачинський, Іван Мирон, д-р Іван Макух. На конференції було відмічено важке становище української влади в Східній Галичині. У зв’язку із цим, було вирішено перенести центр влади з Тернополя до Станіслава й скликати розширену Українську Національну Раду, накреслено план її діяльності, намічено найважливіші справи, що потрібно вирішити. Івана Макуха було обрано державним секретарем внутрішніх справ [1, арк.46] і затверджено на цій посаді 3 січня 1919 р. під час роботи першої сесії Української Національної Ради в Станіславі [33, с.101].

Він інтенсивно розпочав свою діяльність на цій посаді й працював над наведенням порядку та покращенням діяльності управлінського апарату [1, арк.46]. Крім цивільної адміністрації, існувала в цілім краю військова. У фронтовій смузі як такої регулярної адміністрації взагалі не було [3, арк.1].

Іван Макух у своїй діяльності завжди дотримувався законів української держави. З особливою безкомпромісністю й суворістю притягував до відповідальності винних осіб за всякі спроби зловживань владою й становищем, спекуляцію і т. д. [2, арк.8].

Громадян, що займалися спекуляцією, суворо карали. Проти винних у спекуляції велося слідство спеціальною комісією, що була створена при Державнім секретаріаті внутрішніх справ. Особливого розголосу набула справа Е.Кімеля, яка одночасно була повчальною для всіх осіб, що займалися спекуляцією і підвищували ціни на різні товари. Е.Кімель із Станіслава уклав договір з інтендантурою, військово-господарською організацією, що займалася забезпеченням українського війська продовольством, зброєю, військово-господарським майном та організацією побутового обслуговування особового складу, за яким Кімель зобов’язувався доставити інтендантурі три вагони зерна й натомість отримати від неї один вагон цукру, а також продати цукор не більше від вартості, яку встановлено згідно з договором. Умови договору було затверджено “Харчевим Урядом” Державного секретаріату внутрішніх справ і Державним секретаріатом військових справ. Е.Кімель із своїми спілльниками порушив умови договору та продав цукор за ціною у два рази більшою від установленної вартості згідно з договором і не доставив усе зерно до інтендантури. З приводу цього правопорушення з ініціативи державного секретаря внутрішніх справ Івана Макуха при Державнім секретаріаті внутрішніх справ була утворена спеціальна слідча комісія, яка займалася розслідуванням даної справи. Правопорушників заарештовано й притягнуто до відповідальності. Щодо цього випадку Іван Макух заявив: “Інтендантуру до договору з Е.Кімелем спонукала термінова потреба в продовольстві, а зокрема в зерні, запаси яко-

го в продовольчій магазині при інтендантурі було вичерпано. Існувала загроза, що не буде чим прохарчувати військо. Інтендантурі заготовити продовольство, а зокрема зерно без посередників було неможливо. Конфіскації зерна і продовольства заборонені. Селяни не хотіли продавати зерно по цінах, які їм пропонувала інтендантура. Підвищувати ціни інтендантурі було заборонено, тому що тоді був би неможливий контроль за видатками, які вона здійснювала. Щоб виключити всіх посередників в заготівлі зерна та іншого продовольства потрібно створити селянські кооперативи, які б займалися цією справою. Справа Е.Кімеля щодо спекуляції цукром є повчальна. Інтендантура та інші державні органи влади є невинні в даній ситуації і докладуть на майбутнє всіх зусиль, щоб такі випадки більше не повторювались” [22, с.1].

Державний секретар внутрішніх справ Іван Макух видавав різноманітні накази й розпорядження, в основі яких був заклик до всього суспільства допомогти війську, зокрема збирати для нього різноманітні пожертви. Він сам особисто постійно та строго здійснював контроль за цим видом діяльності державних повітових комісаріатів. Так, в “Обіжнику” до всіх державних повітових комісаріатів він підкреслював значення пожертв для війська – одягу, взуття та ін. Іван Макух наголошував, що для того, щоб успішно збирати пожертви для війська, потрібно створити місцеві комітети, які б займалися цим питанням. До цих комітетів повинні були належати громадські комісари, представники інтелігенції, селянства, міщани, і при них обов’язково мала бути створена контрольна комісія. Державні повітові комісаріати повинні були тісно співпрацювати з військовою владою й кожного тижня відправляти пожертви до місць призначення [20, с.1].

Іван Макух був людиною інтелігентною, порядною й належав до більш поміркованої частини радикальної партії [37, с.17, 190]. Він поєднував у собі прикмети трьох типів людей: інтелектуаліста, людини, яка ціле життя шукає правди; суспільної людини, яка живе співчуттям і любов’ю для інших; людини діла, яка знаходить задоволення в завершенні справ для громадськості. Іван Макух був людиною скромною, добре співпрацював як із молодшим, так і зі старшим поколінням, критично аналізував усі аргументи за і проти. Він не лякався конкуренції й тому добирав собі людей, не боячись, що вони його переростуть. Не ганявся ніколи за популярністю, не шукав дешевих симпатій. Державний секретар внутрішніх справ Іван Макух був справедливий, завжди просто в очі говорив про свої погляди й давав оцінку, якщо цього вимагало добро справи, відзначався працьовитістю, великим почуттям обов’язку й відповідальності. Іван Макух був вимогливий до себе та до своїх підлеглих.

Ведення внутрішньої адміністрації від січня до травня 1919 р. було досить складною справою. Потрібно було навести порядок у державі. Управлінський апарат на місцях був спочатку сформований самовільно, отже, потрібно було його реорганізувати, не раз проти волі місцевих мешканців, підбираючи кваліфікованих людей. Виявилася навіть потреба в інспекторах, які постійно об’їжджали повіти та боролися проти зловживань. Очевидно, що навіть у такий спосіб знаходилися люди, що здійснювали різного роду зловживання, не дотримувалися законності при виконанні своїх обов’язків. Часто інспектори змушені були звертатися за допомогою до працівників прокуратури при здійсненні своїх повноважень.

Свавіллям і беззаконністю відзначалися діячі Дрогобицького повіту, де утворилася так звана “Дрогобицька республіка”, у якій великий вплив мав Семен Вітик. Скільки завзяття й енергії потрібно було мати Івану Макуху, щоб довести адміністрацію до бездоганного стану в короткому часі серед революційно-воєнних обставин. Добре впорядкована адміністрація давала можливість поповнювати військові кадри. Потрібно відмітити, що в УНР через погану адміністрацію неможливо було провести нормальну мобілізацію. Звичайно, велику роль у цьому відігравали управлінські кадри на місцях і народні маси, що розуміли значення правопорядку. Проте без твердої

руки Івана Макуха цього порядку не можна було б утримати. Особа державного секретаря внутрішніх справ і штаб його співробітників разом із народними масами дали в сумі факт, який показав, що іспит внутрішньої організації держави здано. Це визнавали навіть вороги ЗУНР. У державного секретаря внутрішніх справ головним було вирішення державних питань. Його робочий день починався з восьмої години ранку, зразу ж начальники відділів і референти доповідали про поточні справи. Вислухавши їх, Іван Макух вносив свої пропозиції, добре обдумані концепції. Повіти мали право звертатися безпосередньо до нього у важливих справах за консультаціями й вказівками по телефону. В обід він приймав людей із провінції. Після обіду вивчав проекти розпорядків, запропоновані йому до розгляду, і звіти місцевих органів управління. Засідання Ради Державних Секретарів, участь у повних засіданнях Національної Ради та її комісіях, конференції, віча займали в нього дуже багато часу [3, арк.1].

14 березня 1919 р. у Станіславові відбулася конференція, організована Іваном Макухом із приводу приїзду представників швейцарської делегації Червоного Хреста під керівництвом д-ра Фріка, основне завдання якої було проведення переговорів у справі обміну й перевезення полонених із Росії й УНР та огляд санітарного стану лікувальних закладів у ЗУНР як військових, так і цивільних. У конференції, крім державного секретаря внутрішніх справ Івана Макуха, з української сторони взяли також участь представники делегації Червоного Хреста зі Львова та головний санітарний лікар Іван Куровець [25, с.3–4].

Війна ЗОУНР із Польщею між тим продовжувалася, набираючи все більшого масштабу й гостроти. Польща, будучи значно більшою, розвиненішою державою, з великим економічним, військовим потенціалом, людськими резервами, надсилала в Галичину нові військові сили. Польщу, яка мала значно сильнішу й дійовішу дипломатичну службу, підтримували західні держави, зокрема США і Франція [36, с.16].

У тогочасній політичній ситуації Іван Макух як державний секретар внутрішніх справ із метою поживлення суспільно-політичного життя та патріотичних настроїв громадян ЗУНР постійно об'їжджав повіти Східної Галичини, що були підконтрольні українській державі. Під час цих поїздок він спілкувався з простим народом, дбав про його благо, виступав на різноманітних вічах [5, с.212–213; 4, с.667].

У Коломиї 6 травня 1919 р., із метою піднесення рівня політичної свідомості населення, відбулося окружне віче, на яке прибули делегати з усього Покуття, близько 10 тис. чоловік. На вічі був присутній французький кореспондент Бохет. З промовою на вічі виступив Іван Макух, у якій він охарактеризував політичне становище української держави. “Український народ від нікого допомоги не отримає, якщо хоче мати свою державу, то повинен боротись за неї. Кожен українець повинен стати на оборону нашої держави та посвятити цій обороні своє життя”, – констатував державний секретар внутрішніх справ Іван Макух. На його думку, уряд доклав максимум зусиль, щоб поліпшити політичне та соціально-економічне становище української держави. Він активно проводив переговори з Польщею та країнами Антанти. Іван Макух підкреслив, що Державний Секретаріат ЗУНР здійснив ряд заходів, спрямованих на демократизацію суспільства та сфери управління. У зв'язку із цим, на переконання І.Макуха, найвищу владу в українській державі здійснював народ шляхом обрання своїх представників до відповідних державних органів. Іван Макух у подальшій частині промови звернув увагу на те, що Українська Національна Рада прийняла земельний закон, згідно з яким усю землю передано українському народові. У заключній частині промови він ствердив, що українському народові потрібна внутрішня консолідація: “Наш рідний край у небезпеці, йому загрожує поневолення Польщею. На його оборону повинні стати всі його жителі. Всі громадяни нашої держави повинні виконати свій обов'язок перед нею. А це додасть нам сил і ніщо та ніхто не зломить наш український народ” [6, с.1; 8, с.1].

У національній політиці уряд ЗУНР стояв на засадах рівноправності всіх національностей. Українська Національна Рада у своєму зверненні до українського народу від 1 листопада 1918 р. гарантувала громадянську, національну та віросповідну рівноправність усім громадянам української держави без різниці народності й віросповідання [35, с.33].

Усім національностям, що проживали тоді в краї, було гарантовано та забезпечено права й свободи. Винних в утисках прав національних меншин суворо карали, компенсували потерпілим заподіяну шкоду.

Про це свідчить такий факт. 27 лютого 1919 р. державний секретар внутрішніх справ Іван Макух зустрівся з делегацією східногалицької Єврейської національної ради д-ром Гальперном і д-ром Йонасом і представниками Єврейської національної ради в Тернополі д-ром Рапапортом і д-ром Штемерлінгом у справі єврейських погромів у Тернополі 14 лютого 1919 р. У відповідь на меморандум єврейської сторони державний секретар внутрішніх справ Іван Макух відповів, що погроми були спровоковані ворожими українській державі “елементами” – поляком Піхурським і євреєм Лапаювкером, представниками російської чорносотенної та більшовицької партій. Він відмітив, що противники української держави поширюють неправдиву інформацію про розруху й безпорядок у ній і стараються такими діями скомпрометувати її перед світовою громадськістю. Іван Макух підкреслив, що винних заарештовано та передано справи до прокуратури. У заключній частині промови Іван Макух ствердив антиукраїнську спрямованість таких дій. “Погроми не організував український народ, а вони були викликані злочинними діями наших ворогів, котрі хочуть посіяти в державі безлад і розруху, щоб таким способом послабити могутність української держави. Дуже шкода, що наслідки цих жорстоких погромів відбилися на єврейському населенні”, – наголошував державний секретар внутрішніх справ Іван Макух. Єврейська делегація відповіддю Івана Макуха була задоволена. На майбутнє Державним секретаріатом внутрішніх справ під керівництвом Івана Макуха було вжито всі заходи щодо недопущення таких інцидентів [10, с.1].

Дуже детально становище євреїв в українській державі було обговорено на конференції з представниками Єврейської національної ради, яка відбулася 7 квітня 1919 р. у Станіславові. У конференції брали участь усі єврейські партійні групи, що входили до складу Української Національної Ради. Від єврейської делегації виступили д-р Гальперн, д-р Зайнфельд. У своєму виступі д-р Гальперн наголосив, що останнім часом спостерігаються негативне ставлення й пропаганда щодо єврейського населення, яке цими фактами обурене й занепокоєне. Євреї хочуть мати своїх представників в обласній сеймі й отримати окрему національну курію під час виборів до цього сейму. Промовець порушив також харчове питання. Д-р Зайнфельд наголосив, що повітові харчові органи влади повинні бути під контролем усього населення. Він зазначив, що дуже важливою справою є контроль за діяльністю повітових адміністрацій. Виступаючи, д-р Зайнфельд підкреслив, що закон про відповідальність цивільних і військових урядовців за їхню діяльність поліпшив би ситуацію, що склалася на даний момент, і констатував, що євреї тепер не є в союзі з поляками.

З української сторони виступали д-р Є.Петрушевич, д-р І.Макух, д-р С.Голубович. Державний секретар внутрішніх справ І.Макух у відповіді на промови зазначив, що українська сторона стоїть на проголошених засадах рівноправності національних меншин і в тому числі євреїв. Державний Секретаріат здійснює свою політику таким чином, щоб забезпечити євреям їх правове становище в українській державі. Проте інколи трапляються негативні явища й факти, що стосуються ставлення до євреїв, які передбачити дуже важко у зв'язку з тим, що йде українсько-польська війна.

Щоб дати змогу євреям впливати на вибори до обласних сеймів, на конференції було вирішено включити чотирьох представників Єврейської національної ради до

виборчої комісії Української Національної Ради з дорадчим голосом. Запрошені єврейські делегати мали право брати участь у всіх сферах діяльності цієї виборчої комісії [12, с.3].

Не зважаючи на це, польські діячі представляли галицьких українців за кордоном як розбійників і більшовиків. Ця злочинна пропаганда знаходила у світі підтримку. Але були випадки й об'єктивного сприйняття ситуації, що панувала тоді в Галичині. Майор американської армії Ф.Й.Керман у листі від 11 квітня 1919 р. до президента США В.Вільсона правдиво інформував його про стан справ у ЗУНР, наголошував, що галичани не розбійники й не більшовики.

Громадяни ЗУНР мали й користувалися всіма правами та свободами. Про це свідчать факти. Коли більшовицький “Селянсько-робітничий Союз” під проводом літературного діяча Гадзінського проголосив свій з'їзд у Станіславові на 30 березня 1919 р., державний секретар внутрішніх справ д-р Іван Макух міг перешкодити цій акції, але не зробив цього й допустив до його проведення. Час показав, що зібрання нікому не пошкодило і краще сталося, що демагоги виговорилися на з'їзді. На цьому з'їзді виступав д-р Осип Назарук (тоді член УРП), промова якого викликала оплески. Проте, не зважаючи на це, “Селянсько-робітничий Союз” не здобув впливу серед народних мас.

Одним із важливих завдань Іван Макух вважав проведення справедливих виборів на території ЗУНР до Національної Ради, щоб населення самостійно вирішувало долю й устрій краю [3, арк.1].

Виступаючи на засіданні Української Національної Ради 31 березня 1919 р. із приводу проекту виборчого закону до Української Національної Ради, Іван Макух зазначив, що участь суспільства в управлінні державою є дуже необхідна, але вона мусить бути врегульована законом. Він відмітив, що повітові Національні ради, та й сама Українська Національна Рада, не відповідають вимогам широких верств суспільства й не відображають волю народних мас, бо утворилися самовільно й на руїнах старої австрійсько-польської адміністрації. За словами Івана Макуха, подальший розвиток української держави в такому руслі був неможливий. На його думку, потрібно було законодавчо врегулювати основи діяльності державного апарату ЗУНР. У своїй промові Іван Макух підкреслив необхідність прийняття громадського виборчого закону й урегулювання питання щодо повітових адміністрацій. Він наголосив, що потрібно утворити повітові селянські ради, які б співпрацювали з повітовими урядовими органами та їх контролювали. У подальшій частині промови Іван Макух звернув увагу на необхідність і доцільність прийняття нового виборчого закону до Української Національної Ради. За його словами, у новому виборчому законі проектувалося знесення курій, зрівняння чоловічої та жіночої статей, пропорційна, тобто партійна система виборів, утворення 12 виборчих округів (один для Буковини), Лемківщина повинна була ввійти в Сяніцький округ. Процедура проведення виборів проектувалася на основі парламентарного виборчого закону 1916 р. Узяти участь у виборах мало право також і військо [23, с.3–4].

Згідно з дорученням Івана Макуха було розроблено два проекти виборчої ординації. Ці проекти державний секретар внутрішніх справ вніс на розгляд третьої й водночас останньої сесії Національної Ради, яка розпочалася 15 квітня 1919 р. В останні дні сесії Національна Рада прийняла закон про виборчу ординацію до ЗУНР. На основі виборчої ординації майбутній сейм мав складатися з 226 послів, із них: 160 українців (70,8%), 33 поляки (14,6%), 27 євреїв (11,9%), 6 німців (2,7%).

Для кожної національності було утворено окремі виборчі округи, у яких мали право голосувати тільки виборці даної округи. Виборчі округи збігалися із територіями окружних судів колишньої австрійської держави [3, арк.1]. Крім цього, з ініціативи державного секретаря внутрішніх справ Івана Макуха проведено ряд заходів, спрямо-

ваних на поліпшення життя населення краю, дотримання повітовими комісарами та громадськими радами належного виконання своїх обов'язків [38, с.50].

Зокрема, було створено “Державну Раду здоров'я”, “Харчевий Уряд як секцію Державного секретаріату внутрішніх справ”, головним завданням якого став “надзір над державними харчевими інституціями та придбання для війська і цивільного населення конечних для життя середників”, зокрема, насіння на весняний посів. Своєї функції “Харчевий Уряд” виконував, опираючись на існуючі кооперативи й приватних осіб. Усі розпорядження “Харчевого Уряду” підписував його начальник або заступник [16, с.1; 21, с.1].

На основі постанови Ради Державних Секретарів від 17 лютого 1919 р., що стосується “харчевих справ”, Іван Макух видав розпорядження щодо організації “повітових харчових управ”, які безпосередньо підпорядковувалися “Харчевому Уряду”, виконували його доручення й розпорядження, постанови. Контроль над “повітовими харчовими управами” здійснювали повітові державні комісари.

При “Харчевому Уряді” була створена “Головна Харчева Рада”, дорадчий орган, основним завданням якого було визначення й регулювання цін, організація діловодства, що стосується харчових питань. До складу “Головної Харчевої Ради” входили представники “Харчевого Уряду”, крайового товариства “Сільський Господар”, кооперативів і фінансових інституцій [17, с.1–2].

Згідно з внесенням Івана Макуха Державний Секретаріат призначив начальником “Харчевого Уряду” адвоката із Золочева д-ра Теодора Ваню [9, с.2].

Іван Макух, перебуваючи на посаді державного секретаря внутрішніх справ, проводив активну кампанію по боротьбі з корупцією та хабарництвом, які стали “однією з найгірших суспільних військових недуг” [5, с.249].

22 квітня 1919 р. він видав розпорядження стосовно “поборювання хабарництва”, відповідно до якого за хабарництво повітова політична влада мала право карати грошовими штрафами до 10000 гривень або арештом до трьох місяців, а коли хабарник при здійсненні правопорушення застосовував погрози чи насильство або коли здійснював хабарництво повторно, грошовим штрафом до 20000 гривень або арештом до шести місяців.

Право здійснювати покарання до утворення інспекції повітової політичної влади належало представникам Державного секретаріату внутрішніх справ. Орган, який здійснював покарання, повинен був повідомити про хід слідства, що велося проти хабарника, його доходи, посаду, яку він займав у тих чи інших органах влади. Хабар підлягав конфіскації на користь держави [18, с.63; 19, с.1].

Окремим Державним ревізором із широкими повноваженнями було призначено д-ра Михайла Воробця, який проводив ревізії в Бучачі, Долині та в інших містах. Потреба в таких рішучих заходах зумовлювалася й тим, що, як зазначав Карло Коберський, “на фронті віра в кріс, віра в свою молоду силу, там бадьорий дух посвяти, боротьба з дезертирством – тут заполоханість, зневіра в будучність нації – дух особистої кар'єри чи обогачення, “великодушне милосердіє” для розбишак і дезертирів” [11, с.2].

Крім цього, при Державнім секретаріаті внутрішніх справ була утворена люстраційна комісія, основним завданням якої була боротьба з корупцією та хабарництвом і різного роду зловживаннями [13, с.1].

Державний секретаріат внутрішніх справ на чолі з Іваном Макухом викрив дрогобицьку, долиньську, бучацьку нафтові афери, корупцію на цукроварнях [14, с.1].

Завдяки діяльності люстраційної комісії було розкрито зловживання в “Харчевім Уряді” Долинського Державного Комісаріату. З моменту існування української влади “Харчевий Уряд” Долинського повіту постійно відмовляв “Харчевим Урядам” інших повітів і делегованим від них представникам у продажі солі. Натомість майже весь запас солі, зокрема 90 вагонів, було продано місцевим спекулянтам, які реалізовували її

за ціною у два рази більшою від максимальної вартості. Службовці “Харчевого Уряду” Долинського Державного Комісаріату видавали місцевим спекулянтам велику кількість дозволів на вивіз нафти й свічок в Угорщину без оплати податків й отримували за це великі грошові суми, які привласнювали. У продовольчій магазині велику кількість зерна й продуктів не було вписано до реєстраційних книг і привласнено службовцями “Харчевого Уряду” Долинського Державного Комісаріату. У відділі Долинського Державного Комісаріату, де знаходилися конфісковані речі на користь держави, постійно була недостача. Винних у тих зловживаннях заарештовано та передано справи до прокуратури [13, с.1].

Велику увагу Іван Макух як державний секретар внутрішніх справ приділяв господарським питанням, і в багатьох своїх справах опирався на Тлумацький повіт, тут знаходив своїх однодумців і помічників. У Тлумацькому повіті завдяки його старанням організовано у Милованню першу в Галичині зразкову молочну ферму. У селах Нижнів, Олеша, Братишів організовано селянські спілки, придбано насіння на посів церковних й індивідуальних селянських угідь [29, с.18].

Тим часом важливі події відбувалися на фронті. Галицька армія, ведучи безперервні завязані бої, виявляла відвагу та стійкість. Успіхові українського війська в ході наступу під Вовчухами в лютому 1919 р. перешкодила місія Антанти, очолювана французьким генералом Бартелемі, яка в скрутній для Польщі ситуації оголосила перемир'я. Перевага польського війська зросла, коли у квітні 1919 р. із Франції до Польщі було перекинуто 90-тисячну армію генерала Ю.Галлера.

Великий польський наступ проти УГА почався 14 травня 1919 р. Кількаразова перевага польської армії створила безвихідну ситуацію на Прикарпатті. Становище ЗОУНР дуже ускладнилось. У галицькій армії посилювалася втома й невдоволення проходом.

У зв'язку з критичним станом ЗОУНР Державний Секретаріат 9 червня 1919 р. передав Євгену Петрушевичу свої повноваження як диктаторові, тобто “право виконувати всю військову і цивільну владу”. Для виконання державної влади Євген Петрушевич утворив Раду уповноважених у складі Сидора Голубовича (для внутрішніх справ), Степана Витвицького (для закордонних справ), Віктора Курмановича (для військових справ) та Івана Мирона (для шляхів) [27, с.531].

Д-ра Івана Макуха було усунуто від влади. У липні 1919 р. він відступив з УГА за Збруч, на територію Наддніпрянської України, де став товаришем міністром внутрішніх справ [1, арк. 46–47].

У грудні 1919 р. Іван Макух очолив Крайову раду в Хмільнику на Поділлі (тепер – Вінницька обл.), яка, на думку деяких дослідників, намагалась усунути від влади Головного Отамана Симона Петлюру й тодішній уряд на чолі з Ісааком Мазепою [26, с.444]. Іван Макух роботу Крайової ради узгодив із лінією уряду. З початком січня 1920 р. більшовицькі війська зайняли Вінницю та Хмільник. Крайова рада припинила свою роботу, а д-р Іван Макух виїхав до Могилева, де галицько-буковинські частини тримали у своїх руках моголівську республіку. Через два місяці Іван Макух переїхав до Вінниці, де знову став міністром внутрішніх справ. Коли за міністра Саліковського почалося гоніння на галичан, д-ра Івана Макуха було усунуто з посади товариша міністра внутрішніх справ. Симон Петлюра видав наказ заарештувати Івана Макуха за те, що за час його відсутності організував Крайову раду й узурпував владу у своїх руках. Наказу не виконано, бо Вінницю в цей момент українсько-польські війська залишили.

У липні 1920 р. Іван Макух відступив із військами до Галичини. До середини вересня він переховувався від польської поліції. Повернувся в Тлумач 19 січня 1921 р. [1, арк.47–48].

Таким чином, І.Макух у період ЗУНР брав активну участь у процесах державотворення. Будучи державним секретарем внутрішніх справ ЗУНР, він здійснив ряд важливих заходів, спрямованих на зміцнення соціально-економічного, політичного становища української держави. Велику увагу звертав на зміцнення дисципліни та порядку в державі, вів боротьбу з хабарництвом, корупцією та спекуляцією. Наскрізною лінією його діяльності було виразне служіння ідеям державотворення українського народу. Івану Макуху по праву належить вагоме місце в розбудові ЗУНР.

1. Центральний державний історичний архів України у Львові (далі – ЦДІАУЛ), ф. 348, оп. 1, спр. 779. – 158 арк.
2. ЦДІАУЛ, ф. 870, оп. 1, спр. 2. – 10 арк.
3. ЦДІАУЛ, ф. 870, оп. 1, спр. 3. – 21 арк.
4. Альманах Станіславівської землі. Збірник матеріалів до історії Станіслава і Станіславщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – 959 с.
5. Макух І. На народній службі / І. Макух. – Детройт, 1960. – 565 с.
6. Віча // Републіка. – 1919. – Ч. 78. – 7 мая. – С. 1.
7. До всіх громадських зверхностей в повіті // Товмацькі вісти. – 1918. – Ч. 4. – 5 грудня. – С. 2.
8. До оборони // Републіка. – 1919. – Ч. 83. – 13 мая. – С. 1.
9. До Вп. п. д-ра Теодора Ваня // Републіка. – 1919. – Ч. 17. – 21 лютого. – С. 2.
10. Жиди у Секретаря Вн. Спр. // Републіка. – 1919. – Ч. 24. – 1 марта. – С. 1.
11. Коберський К. Фронт і запілля / К. Коберський // Народ. – 1919. – Ч. 15. – 4 мая. – С. 2.
12. Конференція з представниками Жидівської Національної Ради // Републіка. – 1919. – Ч. 58. – 10 цвітня. – С. 3.
13. Комунікат // Републіка. – 1919. – Ч. 60. – 12 цвітня. – С. 1.
14. Національна карність // Републіка. – 1919. – Ч. 59. – 11 цвітня. – С. 1.
15. Переняте влади на Галицькій Україні в руки Української Національної Ради // Станіславівський голос. Урядова часопись Повітової Української Національної Ради. – 1918. – Ч. 1. – 5 падолиста. – С. 2.
16. Розпорядок Ради Державних Секретарів // Републіка. – 1919. – Ч. 17. – 21 лютого. – С. 1.
17. Розпорядок Державного Секретаря внутрішніх справ з дня 17 лютого 1919 р. в справі організації харчевих управ // Републіка. – 1919. – Ч. 17. – 21 лютого. – С. 1–2.
18. Розпорядок Державного Секретаріату внутрішніх справ з дня 22 цвітня 1919 р. про поборювання хабарництва // Вісник державних законів і розпорядків ЗОУНР. – 1919. – Вип. 8. – 30 цвітня. – С. 63.
19. Розпорядок Державного Секретаря внутрішніх справ з дня 22 цвітня 1919 р. про поборювання хабарництва // Републіка. – 1919. – Ч. 70. – 25 цвітня. – С. 1.
20. Обіжник до всіх Державних Повітових Комісаріатів // Републіка. – 1919. – Ч. 3. – 5 лютого. – С. 1.
21. Урядовий відділ // Републіка. – 1919. – Ч. 22. – 27 лютого. – С. 1.
22. Урядовий відділ // Републіка. – 1919. – Ч. 33. – 12 марта. – С. 1.
23. Українська Національна Рада // Републіка. – 1919. – Ч. 51. – 2 цвітня. – С. 3–4.
24. Шкільні справи // Товмацькі вісти. – 1918. – Ч. 4. – 5 грудня. – С. 2.
25. Швейцарська місія Червоного Хреста у Станіславові // Републіка. – 1919. – Ч. 37. – 16 марта. – С. 3–4.
26. Довідник з історії України (А–Я) : [посібник для середніх загальноосвітніх навчальних закладів] / за заг. ред. Івана Підкови, Романа Шуста. – 2-ге вид. ; доопрацьов. і доп. – К. : Генеза, 2001. – 1136 с.
27. Енциклопедія українознавства : у 2 т. – Мюнхен ; Нью-Йорк, 1949. – Т. 1. – 1536 с.
28. Енциклопедія українознавства / за ред. В. Кубійовича. – К., 1996. – Т. 4. – 1600 с.
29. Буджак М. Золоте жниво / М. Буджак. – Тлумач, 1996. – Рн. 2–3. – 38 с.
30. Дзерович Ю. Ціла правда про радикалів / Ю. Дзерович. – Львів, 1910. – 100 с.
31. Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях / О. Карпенко // Український історичний журнал. – 1993. – № 1. – С. 16–29.
32. Кашук Р. І. Макух: відомий і невідомий (до 130-річчя від дня народження) / Р. І. Кашук // Обрії. – 2001. – № 2. – С. 72–76.
33. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929) : у 3 т. / М. Кугутяк. – К. ; Івано-Франківськ : Плай, 2002. – Т. 1. – 536 с.
34. Левицький К. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914 – 1918 / К. Левицький. – Львів, 1928. – 285 с.

35. Стахів М. Західна Україна в державнім будівництві та обороні. Нарис історії державного будівництва та збройної і дипломатичної оборони в 1918–1923 рр. : у 6 т. / М. Стахів. – Скрантон, 1960. – Т. IV. – 192 с.
36. Стахів М. Західна Україна та політика Польщі, Росії і Заходу (1772–1918) : у 6 т. / М. Стахів. – Скрантон, 1961. – Т. IV. – 210 с.
37. Цегельський Л. Від легенд до правди / Л. Цегельський. – Нью-Йорк ; Філадельфія, 1960. – 230 с.
38. Шевчук С. Пора сказати правду про наші визвольні змагання, добитися волі для галицької землі 1918–1939 / С. Шевчук. – Торонто, 1965. – 280 с.

In the article state-creative activity of Ivana Makuha is reflected and basic political work assignments in the period of ZOUNR are related to her. His activity is analysed, as the State secretary of internal affairs in relation to providing and strengthening of discipline, order in the state and defence of social, political, national, civil rights of ukrainians of Galichini. The basic bases of fight of Ivana Makuha are exposed with the bribery, corruption, speculation in ZOUNR.

Key words: Ivan Makuha, ZOUNR, Ukrainian National Advice, East Galichina, State Secretariat, State secretariat of internal affairs, State secretary of internal affairs.

УДК 94(477.83/.86)

ББК 63.3(4Укр)624

Е.П. Андріїв

ПРОТИДІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ ТРУДОВИМ ДЕПОРТАЦІЯМ ІЗ ГАЛИЧИНИ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті показано становище Української греко-католицької церкви в Галичині та в Райху в період Другої світової війни. Описано форми й методи протидії трудовим депортаціям із дистрикту та методи опіки примусовими робітниками. Висвітлено діяльність греко-католицької церкви як носія української національної ідеї та моральних чеснот.

Ключові слова: Райх, Галичина, Українська греко-католицька церква, митрополит, парафія, священник, душпастирство.

Німецька окупація змінила життя галичан, загостривши політичну ситуацію в дистрикті, соціальне та національне питання. Одним із завдань окупаційних властей було постачання робочої сили для економіки Райху. Вирішувати проблеми депортованих краян намагалась Українська греко-католицька церква (далі – УГКЦ) і, зокрема, її керівник А.Шептицький.

Джерельною базою дослідження є документи Центрального державного архіву вищих органів влади України (далі – ЦДАВОУ), Центрального державного історичного архіву у Львові (далі – ЦДІА у Львові), результати опитування примусових робітників із Галичини [28] та збірники документів [29; 30].

У радянській історіографії діяльність УГКЦ висвітлювалася в руслі вірного прислужника окупаційних властей. Лише після проголошення незалежності України починається поступове дослідження праці греко-католицької церкви в роки окупації. Зокрема, М.Бреславський описав співробітництво УГКЦ з Українським Центральним Комітетом (далі – УЦК) та ОУН в організації допомоги голодуючому населенню й полоненим [31, с.30]. Ці ж питання висвітлила О.Сурмач. Дослідниця також описала процес надання допомоги вдовам і сиротам [40, с.29] і діяльність А.Шептицького в роки німецької окупації [41, с.188]. Участь греко-католицьких священників у національно-визвольному русі висвітлив І.Голубенко [34, с.196]. Вплив митрополита на духовне життя галичан і сприяння їх національно-культурному розвитку в період німецької окупації описав В.Марчук [36, с.107–114].

В українській діаспорі історію греко-католицької церкви досліджували перш за все священники. Так, о. К.Панас висвітлив процес становлення й розвитку УГКЦ, але не показав її діяльність під час Другої світової війни [39, с.139]. Священик о. І.Ортинський, описуючи поширення християнства в Україні, не розкрив діяльності греко-